

mpc
METODICKO-PEDAGOGICKÉ CENTRUM

M VZDELÁVANÍM
PEDAGOGICKÝCH ZAMESTNANCOV
K INKLÚZII MARGINALIZOVANÝCH
RÓMSKYCH KOMUNÍT

Moderné vzdelávanie pre vedomostnú spoločnosť / Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov EÚ

Kód ITMS: 26130130051

číslo zmluvy: OPV/24/2011

Metodicko – pedagogické centrum

Národný projekt

**VZDELÁVANÍM PEDAGOGICKÝCH ZAMESTNANCOV
K INKLÚZII MARGINALIZOVANÝCH RÓMSKYCH KOMUNÍT**

Mgr. Jarmila Saxová
Dejiny regiónu Spiš II.a

Vydavateľ: Metodicko-pedagogické centrum,
Ševčenkova 11, 850 01 Bratislava

Autor UZ: Mgr. Jarmila Saxová

Kontakt na autora UZ: Základná škola s materskou školou,
Školská 684, 053 33 Nálepko, www.zssmsnalepkovo.edupage.org.

Názov: **Dejiny regiónu Spiš II.a**

Rok vytvorenia: 2014

Oponentský posudok vypracoval: Mgr. Bibiána Krajníková

ISBN 978-80-8052-832-4

Tento učebný zdroj bol vytvorený z prostriedkov projektu Vzdelávaním pedagogických zamestnancov k inklúzii marginalizovaných rómskych komunít. Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov Európskej únie.

Text neprešiel štylistickou ani grafickou úpravou.

Obsah:

7. Kapitola: Spišské mestá

7.1. Vznik spišských miest

7.2. Levoča

7.3. Kežmarok

7.4. Gelnica

7.5. Spišská Nová Ves

7.6. Poprad- Spišská Sobota

7.7. Spišská Stará Ves

7.8. Podolíneč

7. Kapitola: Spišské mestá

7.1. Vznik spišských miest

S 13.storočím je spätá i zmena spoločenského života- zakladanie miest. Mestá vznikali rôznym spôsobom. Vretenovitý typ jadra Popradu a Spišskej Novej Vsi ukazuje na vznik prerastaním zo staršieho sídelného celku. Vidlicová sieť Kežmarku ukazuje, že mesto vzniklo pri dôležitom uzle viacerých pôvodných miest. Obdĺžnikové námestie Levoče a pravidelná sieť okružných ulíc okolo neho poukazuje na výstavbu podľa vopred vypracovaného plánu. Najdôležitejším priestorom mesta bolo námestie (trhovisko), kde sa sústreďoval všetok verejný život mesta. Na ňom spravidla postavili farský kostol a neskôr radnicu. Okolo nich vyrástli domy patricijov. Mestská chudoba bývala na obvode mesta. Všetky spomenuté znaky nájdeme dnes len v historickom jadre Levoče. Zo začiatku boli meštianske domy pravdepodobne z dreva a až v 2.polovici 15.storočia sa začali stavať z kameňa. Mestá sa spravovali rôznymi právnymi predpismi.

7.2. Levoča

Osídlenie kopca nastalo už v neolite. Archeologické vykopávky poukazujú na sídlisko volútovej a bukovichorskej kultúry, eneolitické s kanelovanou keramikou, sídlisko a popolnicové pohrebisko lužickej kultúry z mladšej doby bronzovej či nálezy z doby laténskej. Nepretržité osídlenie dopĺňa slovanské sídlisko z doby veľkomoravskej. Obec vznikla z dvoch pôvodných slovanských osád, ktoré pravdepodobne spustošili Tatári roku 1241. Pôvodné slovanské osady postupne splynuli s osadou nemeckých kolonistov v priebehu 2.polovice 13.storočia. Mesto malo výbornú polohu. Ležalo na križovatke dôležitých obchodných ciest, ktoré sa napájali na medzinárodné trasy spájajúce oblasti južnej

a východnej Európy s Baltickým morom. Najstarším písomným dokladom, v ktorom sa prvýkrát vyskytuje pomenovanie Levoče „Leucha,“ je listina Belu IV. z roku 1249. Čítame v nej, že hranica zeme zvanej Jablonov zostupuje k ceste, ktorá vedie do Levoče. Poznáme i ďalšie pomenovania Levoče napr. Lyucha, Lewcha, Leuche, Lyuche a pod. V roku 1271 sa Levoča stala hlavným mestom Spoločenstva spišských Sasov a sídlom grófa. V roku 1317 sa už spomína výslovne ako slobodné kráľovské mesto s vlastnou samosprávou, súdnou právomocou, osobnou slobodou, právom ťažiť rudu, využívať lesy, vykonávať remeslo, obchodovať a využívať právo skladu. Hospodársky rozkvet Levoče sa začína v 14.storočí. Najznámnejším právom, ktoré mesto malo, bolo právo skladu. Na základe tohto práva obchodníci museli v meste zostať 15 dní a ponúknuť svoj tovar na predaj. Táto výsada výdatne pomáhala plniť mestskú pokladnicu i mešce samotných mešťanov. Nečudo, že takéto významné hospodárske privilegium bolo trňom v oku mešťanov okolitých miest na Spiši. Aj oni sa snažili získať túto výsadu.

Zasadacia sieň levočských konšelov

O právo skladu Levoča bojovala od roku 1435 do roku 1558 s Kežmarkom. Do dejín tento spor vošiel pod názvom storočná vojna medzi Levočou a Kežmarkom. I keď Kežmarok tiež dostal rôzne privilegia, jeho predstavitelia najviac túžili po práve skladu. Využili teda situáciu, ktorá nastala po vpáde husitov do mesta. Husiti dobyli mesto po asi dvojdňovom obliehaní roku 1433. Zdržali sa tu asi desať dní, potom mesto vyrabovali a podpálili. Odniesli z neho dobytok, zbrane, vojenské bombardovacie zariadenie i finančnú korisť. Okrem toho zobrali so sebou ako rukojemníkov senátorov mesta a spišského prepošta Juraja, ktorý sa tu ukrýval mysliac si, že v meste bude v bezpečí. Kým Kežmarok si svojich predstaviteľov čoskoro vykúpil, spišský prepošt, i keď bol bohatý, nebol vykúpený a zomrel v Prahe. O prepade a jeho následkoch informovali kráľ a Žigmunda. Okrem iného spomenuli, že im husiti spálili aj ich privilegia. Panovník prisľúbil im ich opätovne potvrdiť. Kežmarčania

nelenili a medzi výsady vpašovali i právo skladu. Levočania sa dozvedeli o tomto podvode a ostro protestovali u panovníka. Ten sa obrátil na Spišskú Kapitulú, ktorá v tom čase bola hodnoverným miestom na potvrdenie pravosti výsad. Je zaujímavé, že všetky ostatné mestá Spiša sa postavili za Kežmarok a svedčili v jeho prospech. Nenávisť predstaviteľov oboch miest vyústila až do otvoreného vojenského konfliktu. Vojenské výpravy viedli raz Kežmarčania, inokedy Levočania. V čase zápasu o uhorský trón boje medzi mestami utíchli, ale nie nadticho. Len čo nastalo obdobie pokoja, odkázali Levočania Kežmarčanom, že ich mesto bude dobrým kapustnískom pre Levoču. A boj pokračoval. Najprv zaútočil Kežmarok, a pretože Levoča bola dobre opevnená, svoju zlosť si vyliali plienením okolitých dedín (napr. Iľašoviec, Spišského Štvrtku, Závady, Ulože, Klčova). Potom Levočania zaútočili na Kežmarok a tiež vyrabovali okolité dediny. Jednotlivé útoky i obliehania boli rozlične dlhé. Raz sa stalo, že kežmarské vojsko pod vedením Laského sa nestihlo ani poriadne zastaviť pod múrmi Levoče a už utekalo domov. Levočanom stačilo zastreliť koňa, na ktorom sedel kežmarský veliteľ. Inokedy boj trval dlhšie. V roku 1558 Levoča definitívne pokorila Kežmarok. Osudovú chybu urobil Kežmarok, keď sa v boji o uhorský trón postavil na stranu Jána Zápoľského a nie na stranu Ferdinanda Habsburského, tak ako to urobili Levočania. Ten sa postavil na stranu Levoče a Kežmarok sa musel zmieriť s prehrou. Tak sa skončila dlhotrvajúca nevyhlásená vojna medzi dvoma rivalmi Spiša. Obom stranám priniesla straty na majetkoch i na životoch. Medzi dnešnými obyvateľmi týchto miest jej história stále rezonuje. I preto roku 2003 bolo formálne podpísanie „večného mieru“ medzi primátormi Levoče a Kežmarku na kežmarskej pôde.

Časť mestského opevnenia

Levoču obkolesovalo dodnes zachované mestské opevnenie, ktoré sa niekoľkokrát prestavovalo. Zachovali sa tri brány: Poľská, Košická, Menhardská.

Košická brána

Privilégium kráľa Žigmunda z roku 1406 povoľovalo Levočanom voľnú dopravu po celej krajine bez ohľadu na právo skladu iných miest a bez platenia mýta. V 15.a 16.storočí sa v Levoči nazhromaždilo ohromné bohatstvo. Kupci vyvážali do Poľska meď, železo, antimón, kožu, kožušiny, vosk, sušené slivky apod. Dovážali hlavne olovo, soľ, textílie, chmeľ a ryby. Z početných remeselníckych cechov boli najvýznamnejší zlatníci, meditepci, cínari atď. Od 15.do 18.storočia tu pôsobili významné rezbárske dielne. V 14.storočí utvorila Levoča na ochranu svojich práv spolu s Košicami, Prešovom, Bardejovom a Sabinovom spolok 5 hornouhorských miest – Pentapolitanu. Vo vedení sa striedala spolu s Košicami. Okrem toho bola aj hlavným mestom Spoločenstva spišských Sasov. Už v 16.storočí mala 9 poddanských obcí. Toto storočie prinieslo mestu i nešťastie v podobe veľkého požiaru. Skaza prišla v roku 1550 a zničila radnicu i s písomnosťami. Cisár Karol Ferdinand obnovil mestu všetky privilégiá a oslobodil ho na 10 rokov od platenia daní. Architektúra meštianskych domov na námestí postupne prechádzala z gotickej do renesančnej podoby, ktorú poznáme v súčasnosti.

Požiare spôsobili, že z gotických domov sa nám zachovali len zvyšky. Celé námestie bolo až do roku 1711 obklopené arkádovým podlubím. Boli to strechy nad chodníkmi. Z jednej strany sa opierali o arkády, z druhej o budovy. Levočské domy sa skladajú z troch častí: prednej,

strednej a zadnej. Majú arkádové nádvoría- vplyv talianskej kultúry. Priaznivý vývoj mesta umožnil na prelome 15.a 16.storočia vznik umeleckých skvostov, akým je dielo Majstra Pavla v Chráme sv. Jakuba.

Dom Majstra Pavla

Sľubný rozvoj mesta prerušili protihabsburské povstania v 17.storočí . Strediskami duchovnej kultúry boli náboženské bratstvá a predovšetkým kostoly.

Mariánska bazilika

Levoča bola i strediskom vzdelanosti. Už od 15.storočia mesto časť financií dávalo na školu. Bola tu tiež knižnica. Už v roku 1614 mala tlačiareň. Vyšli tu diela takých autorov, ako sú

Komenský, Tranovský. Od roku 1640 vydávala aj slovenské kalendáre. V roku 1832 profesor Hlaváček založil na evanjelickom lýceu Ústav reči a literatúry československej. Vydávali aj almanach Jitřenka. Na lýceu študovali i štúrovci, ktorí odišli z Bratislavy.

Historická budova lýcea

Okrem rezbára Majstra Pavla pôsobili v Levoči aj iní významní umelci. Napr. v 18.storočí tu pôsobil Ján Szilassy, ktorý bol barokovorokokový zlatník (monštrancie, kalichy, maľby na emaile) a Jozef Czauczik, maliar portrétov, kostolných obrazov. Mnohé z jeho obrazov môžeme dnes obdivovať v levočskom múzeu. Okrem toho mesto malo lekáreň, kúpele a pôsobili tu i lekári. Postupne badať pokles úrovne mesta, ktorý začal v 18.storočí a pokračoval i v 19.storočí. Príčinou bol presun obchodných ciest. V 19.storočí vznikli mnohé podniky ako pila, likérka, pivovar. V 20.storočí bola Levoča administratívnym centrom župného, neskôr okresného významu. V roku 1892 bola postavená železničná trať zo Spišskej Novej Vsi do Levoče. S Levočou sa spája i legenda o levočskej bielej panej. Legenda vznikla v 18.storočí a súvisí s posledným protihabsburským povstaním. Mesto už dlhšie bolo obliehané cisárskym vojskom. Júlia Géciiová- Korponayová vpustila tajnou chodbou vojsko do mesta, čím spôsobila značné straty povstalcom usídleným v meste. Neskôr sa pridáva k povstalcom. Z neznámej a nepochopiteľnej pohnútky sa priznáva k tomuto spojeniu samotnému generálovi Jánovi Pálfymu. Ten uznal, že Júlia je nebezpečná a dal ju uväzniť na hrade Červený Kameň. Po dvoch rokoch vyšetrovania a mučenia ju popravili sťatím hlavy v Rábe(dnes Győr). Júlia si najradšej obliekala biele šaty, a preto ju nazvali bielou paňou. Po smrti ju často vídali prechádzať sa po levočských mestských hradbách.

Obraz levočskej bielej panej na radnici v Levoči

7.3. Kežmarok

Erb Kežmaroku, ktorý symbolizuje pohraničné obranné postavenie.

Mesto bolo osídlené už v neolite, eneolite, dobe bronzovej ako i v neskorších dobách, o čom svedčia bohaté archeologické nálezy. V polovičke 13.storočia boli na mieste dnešného Kežmaroku tri osady. Najstaršou osadou bola slovenská osada rybárov, kde sa konali trhy. Na Michalovskom vršku bola osada kráľovských pohraničných strážcov, ktorá však posunutím hraníc do dnešnej podoby stratila svoj pôvodný význam. Po tatárskom vpáde sa v susedstve rybárov začali usadzovať nemeckí kolonisti. Prvá písomná zmienka o Kežmaroku pochádza z roku 1251 v darovacej listine kráľa Bela IV, kde sa spomína Kežmarok ako Villa Sancta Elisabeth. Mesto získalo mestské výsady v roku 1269 a s nimi tiež meno Käsmarkt, neskôr Käsmerk/Kesmerk. Slovenské a maďarské označenie mesta pochádza z nemeckej formy. Názov dostalo možno podľa najviac predávaného tovaru na trhu - syra (Käse- syr, Markt-trh). Dodnes existuje 150 variantov jeho pomenovania. Medzi najvýznamnejšie výsady patria: právo slobodného trhu, právo voliť richtára a samosprávu, právo meča, mali osobnú

a majetkovú slobodu, boli oslobodení od poplatkov a služobnosti. V 15.storočí mesto získalo právo rybolovu. Na základe tohto práva nesmel v kežmarských riekach a potokoch nikto cudzí loviť. Previnilcom mali právo vziať všetky veci, ktoré mali na sebe a pri sebe. Na toto právo ako prví doplatili Levočania. Niekoľkí sa vybrali zaloviť si vo vodách nepriateľa. V ten deň však mali smolu. Všadeprítomní Kežmarčania ich vystriehli. Previnilcov vyzliekli donaha a vypovedali z mesta. Nahí rybári prišli až do Ľubice, kde sa nad nimi obyvatelia zľutovali a dali im šaty. Kežmarok mal výhodnú polohu- viedli tade obchodné cesty, a preto sa mesto po hospodárskej stránke rýchlo rozmáhalo. Zásluhu na tom mala i remeselná výroba, ktorá sa združovala do cechov. V 15.až 19.storočí ich bolo 40. Väčší počet cechov mali už len Košice. Po celej Európe preslávili mesto farbiari, tkáči, stolári, súkenníci, ihlári a zlatníci. Od roku 1380 sa Kežmarok stal slobodným kráľovským mestom. Súčasťou histórie mesta boli časté boje. V Kežmarskom chotári sa odohralo celkovo trinásť vojen, jedna vyše storočná s blízkou Levočou o právo skladu a druhá takmer 250-ročná, ktorú viedlo mesto s vlastníkami kežmarského hradu. Do histórie mesta sa významne zapísali aj protihabsburské povstania Juraja II. Rákocziho a kežmarského rodáka Imricha Tökölyho, kedy o Kežmarok zápasili dve silné skupiny miestodržiteľov krajiny. V priebehu 16.storočia sa z pôvodne slobodného kráľovského mesta stal Kežmarok poddanským mestom. Z poddanskej závislosti sa vykúpili až v 17.storočí. Začiatkom 18.storočia sa mesto stalo majiteľom hradu, čím sa ukončila 250-ročná vojna s majiteľmi hradu. Toto storočie prináša pomalý úpadok mesta, ktorý pokračuje v ďalšom storočí. Príčinou je vybudovanie železničnej trate Bohumín – Košice mimo toto mesto a tým i strata obchodného významu. V 19.storočí vznikol v meste textilný priemysel : mechanická pradiareň a tkáčovňa ľanu, továreň na spracovanie ľanu, bieliareň, škrobáreň, továreň na detskú krupicu a pod. V roku 1889 bola spustená prevádzka železnice z Popradu do Kežmarku. V 20.storočí bol okres Kežmarok pričlenený pod správu Popradu. Kežmarok zohrával významnú úlohu v objavovaní a sprístupňovaní Vysokých Tatier, ktoré kedysi patrili k tomuto mestu. Prvý výlet uskutočnila Beáta Laska v roku 1565. Vedecký prístup pri výstupoch na tatranské štíty využili prírodovedci David Frölich, Juraj Bucholz (17.stor.) a Kristián Genersich (18.stor.). Z iniciatívy kežmarského učiteľa Jozefa Bohuša v roku 1881 vznikla tatranská osada Dolný Smokovec a v roku 1888 vznikla na mieste kežmarskej mestskej horárne osada Kežmarské Žľaby. Podľa Kežmarku boli pomenované mnohé miesta v Tatrách, predovšetkým tie, ktoré ležali na jeho pozemkoch: Kežmarský štít, Kežmarská biela voda, Kežmarské zelené pleso atď.

Kežmarok, v pozadí Vysoké Tatry

Vyššie sedem storočí existencie Kežmarku poznačilo i jeho architektúru, ktorá počnúc románskym slohom obsahuje každý stavebný štýl. Tak ako Levoča i Kežmarok si vybudoval v 15.storočí mestské opevnenie, ktoré ho malo chrániť pred nepriateľom. V centre mesta sa nachádza radnica. Okolo nej sa nachádzajú meštianske domy.

Kežmarok –námestie s radnicou

V roku 1950 bolo historické jadro Kežmarku vyhlásené za mestskú pamiatkovú rezerváciu. Kežmarok je známy aj tým, že bol strediskom vzdelanosti. Prvé písomné správa o farskej škole sú z roku 1382-1392. Neskôr sa zmenila na latinskú mestskú školu. Kežmarské lýceum navštevovali študenti a profesori nielen z Uhorska, ale aj zo širokého okolia. Medzi nimi mnohí významní literáti : Pavol Jozef Šafárik, bratia Ján a Samo Chalupka, Janko Kráľ,

Pavol Országh Hviezdoslav, Martin Rázus; maliari : Peter Bohúň, Ladislav Medňanský atď. Škola sa delila na nižší a vyšší stupeň. Vyučovanie malo dve fázy : a) doobeda (vyučovanie začalo ráno o 5.00 hod. a skončilo o 10.00 hod.) b) poobede (pokračovalo od 14.00 hod. do 17.00 hod.). So študentmi súvisí i jedna legenda. V meste sa nachádza zvonica, ktorú kedysi nazvali „ zlatou vežou“ a považovali ju za najkrajšiu na Spiši. Zvony tejto zvonice každý rok na Zelený štvrtok odlietajú do Ríma. Študent Michal Kupecký sa uviazal na zvon a na ňom odletel až do Ríma. Dnes sa v evanjelickom lýceu nachádza najväčšia historická školská knižnica v strednej Európe. Obsahuje vyše 150 000 zväzkov historických kníh, mnohé sú jedinými exemplármi na Slovensku. Kežmarok sa môže pochváliť i vodovodom, ktorý si vybudoval už v 15.storočí. Vodovod bol zhotovený z dreva a o jeho údržbu sa staral vodovodný majster. V meste nechýbali ani kúpele. Mestský špitál bol zriadený už v 14.storočí. Lekári v meste pôsobili od 16.storočia. V 17.storočí sa otvorila prvá lekáreň. Aby Kežmarok nezaostával za Levočou, tiež si zriadil svoju klietku hanby pre „ zlé ženy “. Kata využívali nielen na stínanie hlavy, ale aj na zabíjanie besných psov. Dnes je mesto známe každoročným usporadúvaním festivalu ľudových remesiel v Európe- ELRO.

7.4. Gelnica

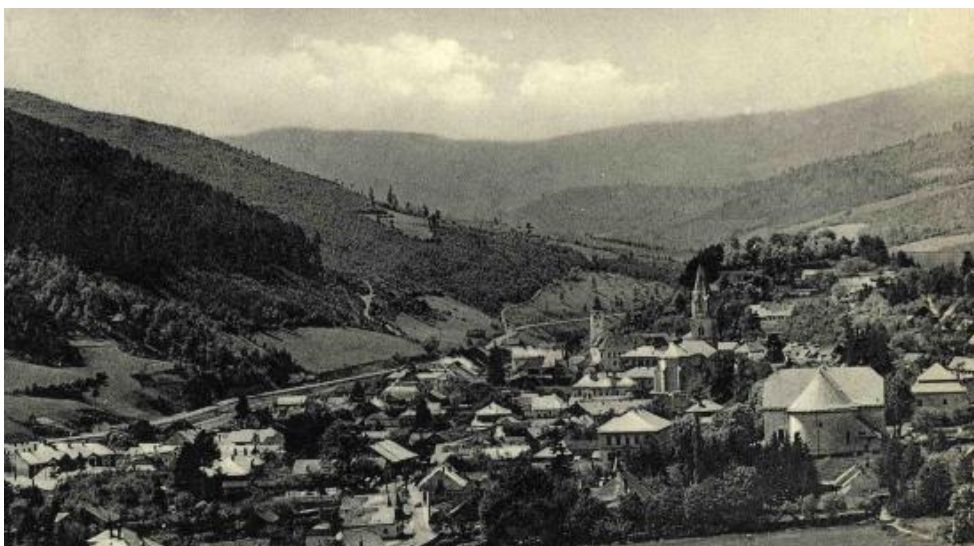
Gelnica patrí k najstarším banským mestám na Slovensku. Leží v malebnom údolí rieky Hnilec, uprostred Spišsko-gemerského Rudohoria, známeho už z dávnej minulosti ako bohatá rudonosná oblasť. O prehistórii Hnileckej doliny hovoria archeologické nálezy. Nálezy zo strednej doby kamennej (8000-5000 rokov pred našim letopočtom) dokazujú, že juhovýchodná časť Spiša bola osídlená. V Nálepkove a vo Švedlári, ktoré datujú osídlenie v mladšej dobe kamennej a v dobe bronzovej, čiže 2000 -800 rokov pred našim letopočtom , sa našla kamenná sekerka. V neolite došlo k značnému rozmachu regiónov. Tento jav

spôsobil rozvoj spracovania medi na miestnej úrovni a na dlhý čas i zdrojom nezanedbateľného bohatstva miestneho obyvateľstva. Podľa najnovších archeologických poznatkov, Slovania žili na našom území spolu s germánskymi Kvádmi. Začiatky baníctva spadajú pravdepodobne do laténskeho obdobia halštatskej kultúry. Neskôr ich technológiu výroby železa prebrali Sarmati a Kvádi a v 9.storočí Slovania. Slovanská výroba železa vrcholí v období Veľkomoravskej ríše - koniec 8. a začiatok 9.storočia. Názov Gelnica je odvodený od rieky Gnilec (Hnilec), čo dokazuje osídlenie Slovanmi. V minulosti malo mesto rôzne pomenovania podľa toho, či sa písalo o nej latinsky, nemecky alebo maďarsky. Gelnica s okolitými baníckymi osadami získala výsadné postavenie nezávislé na spišskej saskkej provincii. Prvé písomné správy o Gelnici pochádzajú z druhej polovice 13.storočia, keď dochádzalo k obnove života v meste po tatárskom vpáde. Najstaršia zmienka o názve mesta Gylmpnuchbana sa nachádza v privilegálnej listine Belu IV., vydanéj medzi rokmi 1248-1269 a neskôr potvrdené Štefanom V. a Ladislavom IV. Kumánskym v roku 1276. Názov mesta je zachovaný na konfirmnej privilegálnej listine z roku 1287. Gelnica je ale zároveň prvou zo založených miest označovanou v listinách ako „oppidum vetustissimum Scepusii“ (najstaršie mesto Spiša). V 13.storočí sa pravdepodobne vytvára v údolí Hnilca „Spoločenstvo banských sídel“, ktorých centrom sa stáva Gelnica. Do tohto spoločenstva patrili : Nálepkovo, Tichý Potok, Kojšov, Margecany, Švedlár, Smolník, Jaklovce a Mníšek nad Hnilcom. Príchod nemeckých banícky orientovaných obyvateľov s cennými odbornými a technologickými vedomosťami z Porýnia, Franska, Sliezska, Durinska i Bavorska nadväzuje na obdobie príchodu Uhrov okolo 12.-13.storočia na Spiš. Mesto sa radilo tzv. saským právom. Gelnica mala právo voliť richtára a farára, súdiť všetky spory, právo konať trhy a najmä výsady vzťahujúce sa k banskej výrobe: otváranie nových štôlní a ťažba nerastných surovín, voľné užívanie lesov a vôd, uhliarstvo. Tie posledné vlastne prispeli k rýchlemu rozmachu banskej ťažby v 14.a15.storočí. V roku 1280 sa v Gelnici dlhšie zdržal panovník Ladislav IV. Gelnica a priľahlé okolie je popretkávané štôľňami a násypmi. Ťažba na dlhé stáročia zabezpečovala mestu vedúce postavenie . V baniach sa ťažilo striebro, ktoré bolo prínosom kráľovskej pokladnice a meď. Gelnické medené bane patrili k najbohatším na Slovensku. Z Gelnice sa vyvážala meď do Krakova, Vratislavy a odtiaľ ďalej do sveta , alebo cez Lubľaň do talianskych miest. Z bohatstva gelnických baní ťažili nielen domáci mešťania, ale i cudzí obchodní špekulanti ako napr. Schillingerovci z Krakova, ktorí mali v Gelnici obchodný dom. V baniach pracovalo 300 až 400 baníkov a ich pracovné podmienky boli veľmi zlé. Svedčí o tom i vzburá baníkov v Smolníku v roku 1421 a nariadenie gelnickej mestskej rady o treste za poškodenie majetku banského ťažiara. Okrem baníctva sa v meste

darilo i remeselnej výrobe. K najčastejším remeslám patrili : pálenie dreveného uhlia, povozníctvo, chov dobytky, čižmárstvo, zámočníctvo, kováčstvo, garbiarstvo, kamenárstvo, stolárstvo, krajčírstvo a pod. V roku 1288 dochádza v Gelnici k založeniu dominikánskeho kláštora, ktorý existoval skoro 300 rokov. Zničený bol za miestnych nepokojov v roku 1543. Obchodný rozkvet mesta nastáva za vlády Anjouovcov. Ku Gelnici patrilo 11 poddanských obcí, ktoré museli dodržiavať tzv. „Gelnické banské právo.“ Mesto už v 13.storočí malo svoj kostol, ktorý sa však nezachoval. Dnešný kostol bol postavený roku 1397 a je zasvätený Panne Márii Nanebovzatej. Ide o trojlodový chrám s najširším presbytériom na Spiši. Vzorom mu bol kostol sv. Jakuba v Levoči. Od druhej štvrtiny 16.storočia do konca 17.storočia bol kostol využívaný protestantmi. Od roku 1487 sa gelnickým banským právom riadilo sedem hornouhorských banských miest : Gelnica, Smolník, Jasov, Rožňava, Spišská Nová Ves, Rudabánya a Telkibánya (obe v dnešnom Maďarsku).Mesto bolo v roku 1435 pozdvihnuté do stavu „ slobodného banského mesta.“Najstaršia mestská pečať pochádza z roku 1497.V roku 1447 sa mesto ocitlo v rukách husitov, ktorí ho okupovali do roku 1462. I z Gelnice plynuli z ťažby nemalé finančné prostriedky na vojnu proti Turkom. Katastrofálne dôsledky mala na baníctvo prehratá bitka pri Moháči. Bohatí ťažiarci začali zo strachu pred Turkami a pre rozhárané vnútorné pomery v krajine masovo opúšťať banské sídla a odchádzali i s nahonobeným majetkom. Odliv kapitálu a odchod baníckych odborníkov nezastavil ani výslovný zákaz Ferdinanda I. z roku 1544. Gelničania boli verní kráľovi a odmietali uznať za kráľa Jána Zápoľského, i preto boli v roku 1527 opakovane napádaní richnavskými šľachticmi, vojskami cirkevných feudálov- najmä z Jasovského opátstva, Bebekovcami posilnenými vojskom Jána Zápoľského. Mesto bolo plienené, obyvateľstvo odvliekané, mučené a zabíjané. Napokon majetok banských miest získava Alexej Thurzo. Nelichotivá situácia núti ľudí opúšťať Gelnicu a nájsť si nový domov. V roku 1556 sa odohrala najkrvavejšia bitka v dejinách mesta, kedy Bebekovci údajne v záujme potomka Zápoľského, mesto dobyli, jeho obyvateľom mučili pribíjaním klincami ku stromom alebo odvliekli. Mesto však sužovali i prírodné katastrofy. Zaznamenaná je povodeň v roku 1564 a 1660. Koncom 16.storočia mesto stráca svoju slobodu na úkor posilnenia právomoci Thurzovcov. O záchranu baníctva sa pokúsil Anton Roll, ktorý postupne zapojil do baníctva celý región. V Gelnici si kúpil obchodný dom a bol jedným z prenajímateľov pivovaru. Ako privilegovaný pán Gelnice a Smolníka položil základy budúceho voľného trhového obchodu všetkých banských miest na Spiši. Obchod vzrástol na veľkolepý export – kvalitný meč či ľahká obranná prilba zo Spiša si získali nielen európsku povest' a spišské zbrane sa vyvážali do Lipska, Vratislavi, Krakova, Milána a Kolína nad Rýnom. Vďaka nemu získava cca

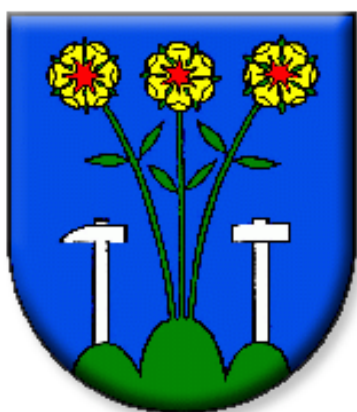
50 000 obyvateľov Spiša prácu. V Prakovciach zriaďuje hámre v roku 1588. Po období relatívne krátkeho pokoja prichádza nepokojné 17.storočie, v ktorom vypuklo niekoľko protihabsburských povstaní, ktoré neobišli ani mesto. Vojská Tökölyovcov (1500 mužov) pustošili mesto v roku 1676. V tom istom roku mesto i kostol spustošili Vesselényiho vojaci. Najhorší bol rok 1678, kedy bola Gelnica sedemkrát vyplienená. Rok 1682 je rokom pobytu Adama Racza (kapitána Tökölyho jazdy) v meste spolu s 300 mužmi, čo značne vyčerpalo mestskú pokladňu. Rok 1685 je pre mesto finančne neúnosný. Najprv museli zaplatiť cisárskej armáde značné čiastky (do prenájmu dali pivovar, mlyn a mnoho krčiem), a nato ich štyrikrát prepadli a vyplienili kuruci. Plienene dokončilo i samotné cisárske vojsko. V roku 1638 za 85 000 florenov získavajú Csákyovci okrem iného i Gelnicu a to dedične. Nové panstvo sa prejavilo voči baníctvu nešťastne, pretože sa baníctvom nezaoberalo, prenajali ťažbu cudzincom. Súčasne boli títo šľachtici i nepriateľmi protestantizmu. V rokoch 1653-1681 jedným z prenajímateľov ťažby sa stal Talian Silvester Joanelli, ktorý sa pokúsil oživiť baníctvo. Prepustil však všetkých baníkov protestantského vyznania a nahradil ich najatými poľskými baníkmi z okolia Vieličky. V roku 1690 nastáva konečne v Gelnici pokojné obdobie. Kráľ Leopold I. prenecháva Csákyovcom len polovicu gelnického majetku a druhú dáva eráru. V tomto období sa otvárajú v Gelnici nové bane. Okrem vojenských bitiek mesto sužujú i prírodné pohromy- požiar roku 1697,povodeň 1700, búrka so silným vetrom, ktorý zničil značnú časť domov , zrútila sa i severná časť kostola s vežou. V roku 1655 bol v meste vybudovaný pivovar. Roku 1710 bolo mesto obliehané vojskom F.Rákoczyho(200 mužov) a násilne otvorený kostol. Cisárske vojská sa stretli s labancami, ktorí bitku prehrali, boli pozabíjaní a masovo pochovaní na lúkach, ktorým sa i dnes hovorí „ labancové“. V tom istom roku bolo i naposledy mesto vyrabované. Opäť obyvateľov sužujú prírodné nešťastia- povodeň v roku 1716 a roku 1739 je to mor, ktorý prišiel z Mníška nad Hnilcom. Opustené a zanedbané šachty a štólne opäť ožili v 18.storočí, keď sa v baníckom podnikaní uplatňoval už kapitalistický spôsob výroby. Okrem štátnej správy sa na rozvoji ťažby podieľala podnikateľská činnosť združenia meštianskych ťažiarov (tzv.Waldbürgerschaft).V roku 1760 si toto združenie založilo Banícku bratskú pokladňu, do ktorej platil každý baník sumu 1,5 grajciara týždenne za účelom vzájomnej výpomoci v nešťastí a na podporu invalidov, vdov a sirôt. Banské remeslo rozvíjal až cisár Karol a jeho dcéra Mária Terézia, za vlády ktorých baníctvo začalo opäť prekvitať a s ním i priemyselná výroba. K tomu obdobiu sa viaže i odliatie najväčšieho zvona o váhe 20,80 centov (1 cent = 50 kg). Veža kostola bola stavaná na tri etapy a dnešnú podobu dostalo v roku 1867-1879. V rokoch 1784-1787 bol postavený najväčší evanjelický kostol na Slovensku, v ktorom sa

nachádza mohutný orgán (1771) , ktorý patrí tiež k najväčším u nás. Posledná poprava bola v Gelnici vykonaná roku 1778. V rokoch 1754-1763 vyťažili 208 000q medi a 20 000q striebra. Avšak ťažba už nepriniesla mestu taký rozkvet ako predtým. V tom čase sa v jej okolí (Prakovce, Krompachy) začína rozvíjať železiarsky priemysel. Povodeň roku 1813 priniesla najväčšiu škazu. Voda zobrala 20 domov,30 kováčskych dielní, všetky štyri mosty, mestský železný hámor, Streckov hámor, spodný mlyn s náhonom atď. Trojdňová povodeň zmenila ráz krajiny na nepoznanie. Roku 1838 sa mesto Gelnica vykúpilo za 160 000 guldenov od rodiny Csákyovcov. V roku 1844 cisár Ferdinand V. udelil mestu opäť staré mestské výsady a slobody spolu s titulom „ slobodného a privilegovaného banského mesta Gölniczbánya“. Znovuzískanie starých práv vyjadruje nový mestský erb : povestný fénix nad zvyškami hradu a štôľňou, pod ktorými tečie Hnilec. Na začiatku 19.storočia si mesto vybuďovalo novú radnicu, otvorila na svojej pôde Spišskú banku a baníctvu sa opäť začalo dariť. Veľký rozmach železiarskeho priemyslu v 19.storočí sa odzrkadlil i na konjunktúre železiarskej výroby v Gelnici. V meste sa vyrábali klince, železné drôty a reťaze, ktoré sa svojou kvalitou presadili na uhorskom trhu. Okolo roku 1810 vzniká železiareň Antona Patza, ktorú neskôr nazvali Mária huta. V roku 1856 vyrábala až 30 000 q železa. V 40-tych rokoch 19.storočia vznikol aj závod Matilda huta na výrobu medeného, neskôr železného drôtu. V roku 1894 bola v Gelnici spustená vlastná elektráreň, ktorá ako prvá v Hornom Uhorsku dodávala elektrickú energiu do verejnej siete. V roku 1854 boli takmer po 600 rokoch zrušené všetky banské privilégia. V Gelnici sa otvára trojročná Štátna odborná škola železničiarska. Koniec 19.storočia je poznamenaný i nárastom katolíkov a Slovákov, čím dochádza i k zmene používania dorozumievacieho jazyka (postupne zaniká nemčina). Na začiatku 20.storočia dochádza k opätovnému úpadku výroby, čo sa prejavilo v častých štrajkoch. Zhoršenie životnej úrovne sa prejavilo aj vyst'ahovalectvom. I. svetová vojna ešte viac zhoršila podmienky v meste. V roku 1920 sa mesto stalo organizačným strediskom generálneho štrajku v Hnileckej doline. Výsledkom štrajku bolo 112 zatknutých vodcov. V čase medzi dvoma svetovými vojnami patrila Hnilecká dolina spolu s mestom k tzv. hladovým dolinám. V čase II. svetovej vojny okolie Gelnice (kopce a husté lesy) bolo priaznivé pre rozvoj partizánskej činnosti. Dnes je Gelnica malým mestečkom, ktoré len veľmi málo pripomína zašlú slávu.

Gelnica, 1. polovica 20.storočia

7.5. Spišská Nová Ves

V blízkosti Slovenského raja tečie rieka Hornád, ktorá sa po prekonaní skalných útesov v Prielome rozlieva po širokej kotline obklopenej na severe výbežkami Levočských vrchov a na juhu Spišsko-gemerským rudohorím. Kedysi dávno vytvorili vody rieky terasu, na ktorej dnes leží mesto Spišská Nová Ves. Mesto bohaté na históriu i súčasnosť. Na vznik mesta mala vplyv aj veľmi dobrá poloha. Tadiaľto viedla cesta v minulosti z Uhorska do Krakova. Mesto malo spojenie i s baníckou Rožňavou, bohatým Prešovom a Košicami. História mesta siaha do obdobia praveku. Na mieste dnešnej Tarče bolo objavené veľké sídlisko. Našli sa tu hroby so spolnotenými pozostatkami jej obyvateľov. Obdobie neskorej doby kamennej bolo pre celý Spiš mimoriadne priaznivé. Doterajšie poznatky hovoria o prosperujúcej spoločnosti, v závere ktorej sa tunajší obyvatelia dostávali do kontaktu s výdobytkami vtedajšieho poznania v ťažbe, spracovaní a využívaní medi. Našli sa bronzové predmety staršieho typu,

prvé poľnohospodárske kovové nástroje, kosáky s postranným trňom, ale i zbrane – sekery s lalokovým mostíkom. Spiš ovplyvnili i Kelti, ktorí priniesli vyspelú techniku spracovania železa. Na území Spiša sa vo viacerých lokalitách našli keltské mince. Okrem dvoch zlatých atypických malých mincí, našlo sa i množstvo strieborných mincí veľkobystereckého typu. Na začiatku 6.storočia nášho letopočtu sa objavujú v tejto lokalite Slovania. Ich obydlia sa našli v časti zvanej Pod Kudlovcom. Aj táto oblasť patrila k Veľkej Morave. Slovanská osada sa rozprestierala od hospodárskeho dvora Spišstavu až do úrovne parku na námestí. V priebehu 10.storočia sa osídlenie stabilizovalo a ustálili sa i cestné ťahy. Od zániku Veľkej Moravy po začiatok 13.storočia, kedy sa už objavujú prvé písomné správy nemáme o osudoch Spiša žiadne správy. Prvým písomným dokladom je listina z roku 1209. Oboznamuje nás s mnohými dôležitými faktami a zároveň dokladuje pomerne husté osídlenie tejto oblasti. O tomto novom územnom celku hovorí listina ostrihomského arcibiskupa Filipa z 29.novembra 1268, v ktorej sa spomína „ plebanus de Villa Nova“. Ide o prvú písomnú zmienku. Z nej sa dozvedáme, že osídlená obec už existovala, a že mala aj svoju faru a kostol. 11.-13.storočie je poznamenané nemeckou kolonizáciou. Čas ich príchodu ako i pôvod sú predmetom nejednotnosti zo strany historikov. Jedni tvrdia, že prví kolonisti prišli zo Sliezska už v 11.storočí, iní si myslia, že prišli na prelome 12.a 13.storočia z Flandier. Kolonisti sa usadzovali v blízkosti starých slovanských osád. Tak to bolo aj v tejto lokalite. Spišskí Sasi mali už v päťdesiatich rokoch 13.storočia rôzne privilégia, obsahujúce mestotvorné prvky. Tieto práva im dal kráľ Belo IV. a jeho syn Štefan V. ich potvrdil. V kolektívnom privilégii spišských Sasov, ktoré vydal Štefan V. 24.novembra 1271 na prvom mieste sa uvádza výsada neplatenia rôznych poplatkov a odovzdávania naturálnych dávok. Na druhej strane im priznal práva hľadať a dobývať rudu, právo na rybolov, poľovačku a kľčovanie lesov. Tieto privilégia mali prispieť k hospodárskemu pozdvihnutiu krajiny po tatárskom vpáde. Spišská Nová Ves sa spravovala na základe tzv. nemeckého práva. Jednou z kľúčových privilégií bolo právo samosprávy. Mesto si spravovalo svoje záležitosti samo prostredníctvom svojich volených orgánov. Na čele mestskej správy a mestského súdництва stál richtár. Pomáhala mu mestská rada zložená z 12 členov – prisažných. Richtár a mestská rada boli aj súdnou inštanciou v civilných a trestných veciach, pretože mala právo meča. Spišská Nová Ves bola súčasťou Spoločenstva spišských Sasov. Samosprávny orgán sídlil v radnici, kde je dnes múzeum. Základy radnice pochádzajú z 13. storočia. V strede mesta si obyvatelia postavili rímskokatolícky kostol, zasvätený Nanebovzatej Panne Márii, ktorá je i patrónkou mesta. V roku 1268 bol už kostol postavený a mal kostolný dvor obohnaný kamenným múrom s dvoma bránami. Pred vonkajším múrom boli mäsiarske stánky, dielne

kováčov a zámočníkov. Vo dvore kostola bol i cintorín. Proces splývania starého slovanského Iglova a Villy Novy- Novej Vsi našiel svoj výraz aj v listinách, v ktorých sa pre toto novozaložené mesto používa názov Iglozaza- Saský Iglov, alebo Newendorf. Budovatelia novovzniknutej obce museli rešpektovať územné pomery, a tak Nová Ves dostala šošovkovitý pôdorys. Centrom mesta sa stalo námestie, kde sa konali trhy, uzavierali obchody. V jeho strede sa postavila radnica, fara a kostol. Okolo námestia sa sústreďovali domy mešťanov. Zdrojom kapitálu mesta bolo nerastné bohatstvo. Dôležitú úlohu malo baníctvo, ktoré bez pochyb siahalo až do obdobia pred Kristom. Najznámejšia baňa na meď bola na Gretli. Sloje medi sa tu objavovali už pár centimetrov pod povrchom. Najstaršími štôľňami boli Leihaus a Knole. Najväčší rozkvet banského podnikania začína v 14.storočí, pretože miestne ložiská dávajú príležitosť spracovaniu rôznym spôsobom a výrobky speňažiť. Väčšiemu rozkvetu baníctva bránil nedostatok kapitálu a mesto Gelnica, ktoré si prisvojovalo kutacie právo na území celého Spiša a podobné právo si prisvojoval aj saský gróf spolu s 24 richtármi 24 spišských miest .Po dlhých sporoch získala Spišská Nová Ves dekrétom od kráľa samostatnosť v dobývaní rudy. Vydaná úprava baníckeho poriadku podporovala slobodné banské podnikanie. Popri baníctve a hutníctve drahých kovov rozšírila sa i ťažba a spracovanie úžitkových kovov, najmä medi. Na ťažbe sa nezúčastňovali len obyvatelia mesta, ale i obyvatelia širokého okolia. Banská práca sa dlho vykonávala veľmi jednoducho – pomocou klina, kladiva a lopaty. Pri baniach boli postavené pece na tavenie rudy i hámre na spracovanie kovov. K tavbe bolo potrebné drevené uhlie, ktoré k peciam dovážali uhliari z okolitých lesov. Drevo sa používalo i ako vývozný artikel napr. do Krakova, odkiaľ sa dovážala soľ. V Spišskej Novej Vsi bola založená zvonolejárom Konrádom Gaalom najznámejšia gotická zvonolejáreň na Slovensku. Prvá písomná správa o nej pochádza z roku 1357 a existovala až do druhého desaťročia 16.storočia. Konrád Gaal prišiel z Nemecka a vďaka nemu dosiahlo gotické kovolejárstvo na Spiši vrchol. Vytvoril zvony, krstiteľnice, ktoré patria k najstarším a najvzácnejším bronzovým pamiatkam. K najväčším privilégiám mesta, ktoré dostalo od kráľa Ľudovíta I. v roku 1380 bolo právo usporadúvať týždenné trhy, a to v sobotu. Iba na trhu sa smelo obchodovať. Na zabezpečenie bezpečnosti obyvateľov , ako i tých, ktorí prišli predávať, mesto postavilo mestské opevnenie. Toto opevnenie pozostávalo z múra o šírke 120cm a 220cm a priekopy 6 metrov širokej a dva metre hlbokaj. Do mesta sa vchádzalo 4 bránami : Levočskou, Rožňavskou, Vyšnou a Nižnou čiže Mlynskou. Od roku 1408 mali právo usporadúvať na deň patróna kostola -15.augusta jeden výročný trh. Neskôr dostali právo na tri výročné trhy. Na výročné trhy chodili obchodníci z celej Spišskej župy, z Liptova, Gemera, Šariša. Nechýbali ani obchodníci z Poľska,

Rumunská, Ruska. Trhy boli zamerané na predaj surových koží, loja, železa a medi. Medzi tovarom čestné miesto patrilo aj vosku a medu, ktoré sa predávalo v sudoch. Okrem medu a medovice varilo sa aj včelie pivo, ktoré sa vyvážalo do Poľska. Veľmi dobrý obrat malo aj spišskonovoveské súkno. Obchodníci z Gemera dovážali sem svoje obilie, čerstvé, ale aj sušené ovocie, konope, ľan. V roku 1412 sa dostala Spišská Nová Ves do poľského zálohu. Mnohí si mysleli, že zálohovanie nebude trvať dlho, ale keď sa kráľovi nepodarilo získať späť spišské mestá, mnoho rodín kolonistov, začalo mesto opúšťať. Zo začiatku záloh nemal na chod mesta žiaden vplyv, ale neskôr prichádzajú zo strany poľských starostov nové a nové nariadenia, ktoré začínajú meniť spôsoby, zvyky a poriadky. V apríli 1433 husiti vyplienili mesto. V roku 1443 tu Jiskra uzavrel prímerie s Vladislavom I. a v roku 1487 sa stalo mesto členom zväzu hornouhorských banských miest. V prvej polovici 14. storočia mala Spišská Nová Ves farsko-mestskú školu. Prvými učiteľmi boli kňazi a až neskôr učители- neklerici. O školu sa starala fara, neskôr mesto. Základom výučby bolo čítanie, písanie, počítanie a spev. Za vyšší stupeň sa pokladalo sedem slobodných umení: gramatika, dialektika -logika, rétorika, aritmetika, geometria, hudba a astronómia. Súčasťou výučby bolo oboznamovanie sa so štýlom, veršovaním a koncipovaním úradných písomností. Farsko-mestskú školu stále viac navštevovali aj synovia popredných mešťanov. Učители si pomôcky na vyučovanie museli pripravovať sami. Neskôr škola prešla úplne pod správu mesta. Mestský magistrát podporoval školu značnou sumou. Získaval významných učiteľov, kontroloval a schvaľoval učebnú látku, predpisy a riešil sporné záležitosti učiteľov, žiakov a rodičov. Dôležitú didaktickú úlohu mali aj školské divadelné hry a dišputy. V 16. storočí sa vykryštalizoval spôsob výchovy meštianskej mládeže, ktorý v hrubých črtách pretrval až do 18. storočia. Ak chceli deti získať vyššie vzdelanie, cestovali do iných miest. V mestách sa rozvíjala remeselná výroba. Remeselníci si vytvárali cechy na našom území pomerne neskoro. Prvými remeselníkmi boli asi kováči. V 14.-16. storočí bolo toto remeslo najvýnosnejšie. Jej dôležitosť vidíme aj v tom, že kováčske dielne boli v strede mesta. Neskôr boli postavené i na iných miestach. Oni boli prví, ktorí si založili svoj cech. V Spišskej Novej Vsi pracovali aj mediari v medených hámroch. Vyrábali zväčša medené kotly. Okrem toho tu boli i uhliari, smoliari, kolári, debnári, tkáči, pekári, kožušníci, kuchári a ďalší remeselníci. Aj Spišskú Novú Ves postihla reformácia. Už okolo roku 1522 badáme prvé ohlasy. Roku 1540 fraternita spišských kňazov prestúpila na luteranizmus. Evanjelici si postavili svoj kostol v rokoch 1790-1796 v parku na námestí. V roku 1700 bola Spišská Nová Ves najľudnatejším mestom Spiša a poskytovala možnosť uplatnenia väčšiemu počtu príslušníkov rôznych profesií. Občania sa delili na dve skupiny: na mešťanov, ktorí mali meštianske právo a ostaných, ktorí toto právo nedostali.

Mešťania tvorili privilegovanú časť mestského obyvateľstva. Okrem základných práv mali aj politické práva, napr. právo voliť a byť volení do orgánov mestskej samosprávy. Najzámožnejší spišskonovoveskí mešťania boli majiteľmi baní a obchodníci, ktorí vlastnili rôzne druhy nehnuteľností. Bývali na námestí, kde vlastnili veľké domy. Spolu s nimi tu bývali i najzámožnejší remeselníci, ktorí tiež vlastnili rôzne nehnuteľnosti. Najpočetnejšia bola stredná vrstva remeselníkov. Proces slovakizácie mesta sa urýchlil po zálohovaní spišských miest Poľsku. Mesto častejšie navštevujú poľskí starostovia a častejšie sa tu konajú i zasadnutia veľkej rady Provincie 13 spišských miest.

Provinčný dom

Od druhej polovice 16. storočia mnohí vzdelanci prejavujú svoj citový vzťah k mestu tak, že komunikujú v slovenskom jazyku, respektíve v spišskom nárečí. Mnohí študenti dávajú prednosť štúdiu v Krakove pred inými mestami v zahraničí. Protihabsburské povstania sa dotkli mesta len okrajovo. Iba Thökölyho povstanie poznačilo mesto. Od roku 1672 do roku 1684 malé družiny jeho vojsk dvanásťkrát vydrancovali mesto. Spišskú Novú Ves neobišli ani epidémie. Prvá písomná zmienka o epidémii na Spiši je z roku 1334. Najzhubnejší mor zasiahol mesto v rokoch 1709-1712. Koniec zálohu bol sprevádzaný veľkou oslavou za prítomnosti kráľovského zástupcu. Nové časy prinášajú rozkvet v nových podmienkach a v novom postavení. Spišská Nová Ves sa stala sídlom Provincie 16 spišských miest v roku 1778. Vytvorením Provincie a jej usídlením v Spišskej Novej Vsi mesto veľmi získalo. Stalo sa dôležitým politickým strediskom tohto výsadného územia a nadobudlo určité nadradené postavenie voči ostatným mestám. V 19. storočí nastáva rozvoj remesiel. Do mesta prichádzajú i remeselníci takých profesií, ktorí tu ešte nikdy predtým neboli. Koncom 18. storočia sa rozvíja i banská činnosť. Zvyšuje sa počet baní na meď a železo. Od roku 1868 badáme úpadok banskej činnosti. Popri baníctve v 19. storočí nastáva rozvoj priemyselnej výroby. Bola založená kameninová manufaktúra, ktorá sa presadila na trhu v Uhorsku

vysokou kvalitou výrobkov. Okrem nej tu fungovali ešte manufaktúra na spracovanie antimónu a modrej skalice, manufaktúra na oleje a tkáčovňa. K priemyselnému rozvoju mesta prispela aj výstavba Košicko-bohumínskej železnice (1870-1871). Povstanie roku 1831 sa mestu vyhlo, hoci cholera zasiahla i toto mesto, ale už nie v takej veľkej podobe ako v minulosti. Udalosti rokov 1848-1849 zasiahli i Spišskú Novú Ves. Cisárske vojská z Levoče zaútočili na maďarskú armádu, ktorá prišla do mesta. Pri bojoch bola zničená veža rímskokatolíckeho kostola spolu so zvonmi a domy na Levočskej ulici. V meste sa zastavili i slovenskí dobrovoľníci. Vzrástla nenávisť medzi slovenskými a maďarskými občanmi. Kňazi a vzdelanci v Spišskej Novej Vsi zvyšovali národné povedomie Slovákov a boli zástancami štúrovskej slovenčiny. Na prelome storočia si mesto vybudovalo mestskú elektrárňu, čo prispelo k zvýšeniu životnej úrovne obyvateľstva. Veľa biedy priniesla do mesta prvá svetová vojna. Ľudia však dúfali, že takáto katastrofa prinesie so sebou i niečo pozitívne. Po skončení vojny bol Spiš obsadený česko-slovenskou armádou a postupne sa ustanovovala česko-slovenská administratíva. Rozvoj Spišskej Novej Vsi v poprevratových rokoch bol očividný. Do mesta sa prisťahovalo niekoľko nových úradov, peňažné ústavy, družstvá. Nastal stavebný ruch. Bol postavený prvý veľký činžový dom , ktorý stojí dodnes a vyše tristo domov. Ďalej sa postavil mestský bitúnok, vodovodná a kanalizačná sieť, elektrifikácia. Tragické chvíle zažila Spišská Nová Ves 24. marca 1939, kedy maďarské letectvo bombardovalo mesto. Bolo to prvé mesto, ktoré zažilo letecký útok skôr ako vypukla II. svetová vojna. V auguste toho istého roka bolo medzi mestom a poľskou hranicou postavených 21 protileteckých línii a z vojenského letiska odlietavali lietadlá pri nemeckom útoku na Poľsko. Mesto bolo oslobodené Červenou armádou 27. januára 1945. Rozvoj mesta pokračoval i po vojne.

7.6. Poprad - Spišská Sobota

S dejinami Popradu úzko súvisia v minulosti samostatné mestá a obce: Starý Poprad ,Veľká, Spišská Sobota, Stráže, Kvetnica. Panoráma veľhôr tvorila pozadie najstarších ľudských sídiel zakladaných v ich bezprostrednej blízkosti. Počiatky osídlenia Popradu spadajú do obdobia staršej doby kamennej- paleolitu. Stretávame sa i s osídlením ľudu s mladšou lineárnou keramikou, železovskou, bukovohorskou a bádenskou kultúrou . Osídlenie pokračovalo i v dobe bronzovej. Z tejto doby pochádza i drevom vrúbená studňa v Gánovciach, ktorá obsahovala zuhoľnatené obilie, bronzové predmety, ľudské kosti s náramkami, zlaté ozdoby, sklenené a kostené perly, keramiku a pod. Popradská kotlina bola nepretržite osídlená až do príchodu Slovanov, ktorí dali názvy mnohým obciam a vodným tokom. Tvrdé klimatické podmienky neodradili ľudí od osídlenia. Dostatok dreva, lesnej zveri i blízkosť rieky prispeli k formovaniu mestečiek niekedy v 12.-13.storočí, z ktorých vznikol dnešný Poprad. V stredoveku vzrástol počet obyvateľov, vybuďovala sa sieť ciest, brodov, mostov, ktoré umožňovali obchodovať i s ďalekými krajinami (svedčia o tom archeologické vykopávky).Územie okolo Veľkej cesty (Magma via) od Spišského hradu po Poprad obývalo šľachtické obyvateľstvo, ktoré žilo v združení nazývanom Stolica X spišských kopijníkov. Išlo zrejme o zvyšok slovanskej šľachty, ktorej úlohou bolo po vzniku Uhorska strážiť severné hranice. Ich staré výsady im potvrdil i Belo IV. Územie medzi riekou Poprad a Vysokými Tatrami bolo ešte zväčša zalesnené. Ako prví toto územie vlastnili Mariássyovci. Počas celých dejín viedli mnohé spory s kráľovskými mestami Kežmarkom a Levočou. V popradskej kotline, na mieste, kde sa križovali obchodné cesty, určite jestvovalo trhovisko, kde sa konali pravidelné trhy vždy v sobotu (Spišská Sobota).Okrem toho tu boli menšie obce (Starý Poprad, Veľká, Stráže pod Tatrami).Do tohto prostredia od 12.storočia prichádzajú nemeckí kolonisti. Prvá písomná zmienka, v ktorej sa spomínajú Matejovce, Poprad a Spišská Sobota sa objavuje v písomných prameňoch z roku 1268 a Stráže pod Tatrami v roku 1276. S mestom Poprad sa viaže i legenda o sv. Egídiovi(patrón poľovníctva),ktorí pri poľovačke zachránil lani život. Patril medzi 14 pomocníkov v núdzi, a i preto sa stavali kaplnky zasvätené tomuto svätému okolo ciest, aby tak chránili obchodníkov na cestách. Dnes je po ňom pomenované námestie v Poprade a kostol na námestí. V lese pri Poprade sa našli aj pozostatky hradu, ktorý sa veľmi podobá Spišskému hradu, len bol menší. Po jeho zničení Tatármi už nebol obnovený. V blízkosti mesta sa usadili cisterčiti. Najvýznamnejším mestečkom spomedzi päťmestia, ktoré tvorí základ dnešného mesta Poprad je Spišská Sobota. Mesto sa rozprestiera na mierne vyvýšenej terase nad ohybom rieky Poprad. Základný priestor mestečka tvorí trhové námestie trojuholníkového tvaru so zaoblenými stranami. Dá sa predpokladať, že mesto vzniklo na mieste starej slovanskej osady.

Osada mala pre svoju výhodnú polohu všetky predpoklady prerásť v mesto. Boli tu bohaté revíry na zver, dostatok rýb, pastvín a úrodnej pôdy pre rozvoj poľnohospodárstva. Neskôr sa uplatňuje obchod a remeslá. Mesto ležalo na križovatke dvoch obchodných ciest, a to severojužnej- z Poľska do Uhorska a západovýchodnej- z Liptova do Šariša. Prvá zmienka o meste je z roku 1256. Mestečko počas celého stredoveku volali Georgenberg (nem.)Szepesszombat (maď.), Sanctus Georgius alebo Forum Sabbathe. O trhovej funkcii mestečka sa dozvedáme v privilégii z roku 1380. Mesto prekvitá v 15.a 16.stor. V roku 1474 v jednom dome na námestí bol ubytovaný i kráľ Matej Korvín. Rok 1540 bol pre mesto veľmi nepriaznivý. V meste vypukol požiar, ktorý poškodil polovicu námestia aj veľkú časť mesta. V roku 1574 začali stavať radnicu a o rok neskôr v meste postavili vodovod. V roku 1598 vybudovali renesančnú zvonicu . Mesto nemalo mestské hradby. Domy boli postavené tak, že zadné časti hospodárskych budov tvorili akési mestské opevnenie. V 17.storočí postavili štyri brány : Horná – viedla do Popradu, Dolná – viedla na Matejovce, Velická- viedla do Veľkej, Slavkovská – viedla do Veľkého Slavkova. Sobotským rodákom je aj Pavol Gross st., ktorý je autorom významných umeleckých diel. Žil v 17.storočí.V 18.storočí mesto stagnuje a pomaly upadá. V roku 1813 postihlo túto oblasť zemetrasenie a spôsobilo väčšie škody v katolíckom kostole. Počas celých dejín až do 20.storočia, bola hospodárskym, administratívnym a kultúrnym centrom. Mesto malo množstvo významných osobností, cechov a zachovali sa tu najvýznamnejšie pamiatky. O význame Spišskej Soboty svedčí i skutočnosť, že už asi v 13.storočí si postavili pomerne veľký románsky kostol. Najväčší chotár spomedzi päťmestia mala bezpochyby Veľká. Ide o slovanskú obec, do ktorej sa koncom 12. alebo na začiatku 13.stor. prisťahovali nemeckí kolonisti. I vďaka nemeckým kolonistom získala mnohé výsady od panovníkov, ktoré im umožnili slobodný rozvoj. V 14.storočí už mala vybudovanú samosprávu. Jednotlivé mestečka mali svojho richtára a mestskú radu. Najprv si vytvorili Spoločenstvo spišských Sasov, ktoré tvorili richtári všetkých miest , neskôr sa z neho vyvinula Provincia. Aj Poprad sa dostáva v roku 1412 do zálohu spolu s ďalšími spišskými mestami. Poľskí králi zaručili zálohovaným mestám rešpektovanie ich privilégií, čím ich uchránili pred úpadkom medzi zemepanské mestá a i pred ich premenou na obyčajné dediny tak, ako sa to stalo ostatným 11 mestám. Zálohované mestečka si uchránili svoju samosprávu. Vytvorili Provinciu 13 spišských miest, v čele ktorých stál „ gróf“ volený zástupcami 13 miest. V 15.storočí cez Spiš prešli husitské vojská, ale Popradu i ostatným mestám v jeho okolí sa vyhli. Mesto a okolie vyplienil až Ján Jiskra z Brandýsa. V plienení pokračovali bratrci, ktorí sa usadili pri Markušovciach. Do pokojného života miest zasiahli v 16.storočí boje o uhorský či poľský trón a vojna s Turkami. V 17.storočí sa im nevyhli ani

protihabsburské povstania, ktorých vojská si zadovažovali živobytie plienením. Do života v tomto období zasiahla i reformácia, ktorej najviac naklonení boli nemeckí občania. Zaberanie kostolov raz katolíkmi, raz evanjelikmi sa nezaobišlo bez krviprelievania. Počet obyvateľov sa postupne rozrastá jednak prirodzeným spôsobom a jednak prisťahovalectvom. Mení sa i národnostná skladba. Postupne sa slovakizujú. V tejto súvislosti je zaujímavá aj skutočnosť, že meno mestčka Poprad sa do polovice 17.storočia uvádza ako Deutschendorf. Od roku 1660 však zásadne už len Poprad. Tieto mestá neobišli v minulosti ani choroby – hlavne mor a požiare. Všetky mesteská tvoriace základ dnešného Popradu roky zápasili s nedostatkom územia. Chotáre mali malé a pôda v nich málo úrodná, preto sa tu pestoval najmä ovos a jačmeň. Poľnohospodárstvom sa predovšetkým živili obyvatelia Popradu, Veľkej, Stráži, Kvetnice okrem Spišskej Soboty, kde sa sústredili remeselníci a vytvárali si cechy. Svoje výrobky predávali na trhoch, ktoré mesto organizovalo každý týždeň. V Poprade a v Spišskej Sobote tvorili remeselníci podstatnú časť obyvateľstva. V prvej polovici 18.storočia pribudlo k starým cechom mnoho nových cechov, čo spôsobilo krízu z nadvýroby. Cechovníctvo smerovalo k úpadku. Nestačilo čeliť ani nie tak modernej strojovej výrobe a konkurencii, ktorú spôsobili manufaktúry vznikajúce od konca 18.storočia, ako skôr škodám spôsobeným stratou trhov smerom do Poľska a nedostatkom pracovných príležitostí. Urbanistika našich mestečiek sa začala vytvárať v 13.storočí. Tvorili ju predovšetkým drevené domy, ktoré od 15.storočia postupne nahrádzali murované, predovšetkým v dôsledku ničujúcich požiarov. Na elimináciu požiarov mestá zriaďovali protipožiarne opatrenia. Kostoly, ktoré stoja v strede námestia sa stavali už v 13.storočí z kameňa. Okrem kostola sa v strede mesta stavali radnice, ale i zvonice.

Kostol a zvonica v Spišskej Sobote.

Každé mesto z päťmestia sa vyvíjalo rôzne. Mešt'ania podtatranských miest mohli pre svoj hospodársky prospech využívať spoločné privilégia udelené Máriou Teréziou roku 1778, ktoré mestám provincie povoľovali slobodne užívať lesy, kutacie a poľovné právo, právo na mlyn, výsek mäsa, čapovanie vína, varenie a čapovanie piva, pálenie a predaj pálenky, právo konať jarmoky i týždenné trhy. Spiš mal v oblasti kultúry a vzdelanosti mimoriadne postavenie nielen v rámci Slovenska, ale i celého Uhorska. Boli tu staré a vynikajúce školy, tunajší ľudia študovali na všetkých prístupných zahraničných univerzitách, vznikli tu hodnotné knižnice a množstvo umeleckých diel, z ktorých sa väčšia časť zachovala dodnes. Najznámejšia škola bola v Spišskej Sobote, ktorá vychovala množstvo vzdelancov, ktorí šíрили dobré meno i za hranicami svojej vlasti. So Spišskou Sobotou nadviazal celoživotné spojenie sobášom cestovateľ Móric Beňovský. Jeho manželka Zuzana neskôr s ním precestovala kus sveta: Francúzsko, Anglicko, Madagaskar, USA. 19. storočie sa nesie v znamení napoleonských vojen. Aj spišské mestá museli prispievať na vojenské výdavky cisára Františka. Okrem zvýšenia daní, museli dodávať ešte i regrútov, čo značne ochudobnilo mestské pokladnice. Cez naše územie prechádzali i vojská, ktoré museli mestá živiť. Sprievodným javom vojen bývali i morové epidémie. V roku 1806 mor prinieslo vojsko i do Veľkej. Pri paralyzovaní chorôb a epidémií kladne vplývala existencia lekárni a lekárov. Prvú lekárňu založili v Spišskej Sobote. Vo víre revolučných rokov 1848-1849 sa pomäťarčená šľachta na čele stolice i veľká časť mešt'ianstva priklonili na stranu Uhorska, dokonca vytvorili gardy na pomoc maďarskej armáde. Ostatná časť obyvateľstva, ako i časť kléru nemala zmysel pre vlastenectvo. V januári 1849 dorazila na Spiš cisárska armáda, ktorá odstraňovala prejavy maďarského fanatizmu (ničila maďarské vlajky, vytínala stromy slobody atď.) Svoj tábor si postavila pri Poprade a jej vojakov museli okolité mestá niekoľko mesiacov živiť. Do Popradu dorazil i oddiel hurbanovskej stotiny, ktorý obkolesili mešt'ania a odhovárali od bojov proti Maďarom. Keď to nepomohlo, použili násilie. Dobrovoľníci si museli cestu prekliessniť zbraňami pričom zranili niekoľkých Popradčanov. Po revolúcii nastal relatívny pokoj. V druhej polovici 19. storočia čoraz významnejšiu úlohu zohrával v Poprade priemysel, kde bola zamestnaná väčšina obyvateľstva. Najstarším popradským priemyselným podnikom bola papiereň, založená roku 1692. Okrem toho tu bola tehelňa, škrobáreň, pivovar. Mesto si roku 1903 vybuďovalo elektrárňu. Prudký vzrast priemyselnej výroby bol výrazným spôsobom ovplyvnený najmä výhodnou polohou mesta pri železničnej trati Košice – Bohumín. Trať stavali v rokoch 1869 – 1871. Vybudovanie železničnej trate bolo dôležitým a rozhodujúcim predpokladom pre rozvoj celého hospodárstva. Zároveň, trať spojila východné Slovensko so severným a západným Slovenskom a takto priaznivo pôsobila na

národnozdjednocovací proces na Slovensku. Roku 1889 bola vybudovaná trať Poprad – Tatry – Kežmarok. Zvýšený záujem o tatranskú turistiku podnietil i stavbu lokálnych tratí (napr. zubačka zo Štrby na Štrbské Pleso). Okrem železničnej dopravy vzrastá aj význam cestnej dopravy. V druhej polovici 19.storočia zaznamenávame mohutný rozvoj turistického ruchu. V podtatranských mestečkách vznikajú prvé turistické ubytovacie kolónie (Poprad, Spišská Sobota, Veľká). Viacerí obyvatelia Popradu a blízkeho okolia našli zdroj obživy pri doprave turistov do výletných centier Vysokých Tatier na fiakroch. K rozvoju turizmu a rekreačných aktivít prispievala i novovybudovaná rekreačná a liečebná osada Kvetnica. Postupom času Poprad získal v pôvodnom päťmestí popredné miesto. Ostatné mestá strácali na svojom význame. Postupne v nich upadalo remeslo. Prispela k tomu i vybudovaná železnica, ktorá viedla cez Poprad a spájala ho s okolitým svetom. Zároveň umožnila masovému prúdeniu českých a sliezskych výrobkov, ktoré boli oveľa lacnejšie ako výrobky domácich remeselníkov. Stratu dôležitosti najhoršie niesla Spišská Sobota, ktorá bola z pôvodného päťmestia najrozvinutejšia.

Meštianske domy v Spišskej Sobote

7.7. Spišská Stará Ves

Zamagurie, svojrázny kraj s mnohými európskymi zvláštnosťami, sa nachádza na severozápadnej časti východného Slovenska. Centrom Zamaguria je od svojho založenia Spišská Stará Ves. Má výhodnú polohu, pretože sa rozprestiera na konci širokého údolia Rieky až po údolie Dunajca, ktoré ju spájalo s údolím Popradu a s neďalekým Nowym Targom. Hospodársky a kultúrny život Spišskej Starej Vsi i celého Zamaguria smeroval temer výlučne do Spišskej Belej a Kežmarku, prípadne do Podolínca a Starej Ľubovne. Zamagurie prešlo odlišným historickým vývinom ako ostatné časti Spiša v dolinách Popradu a Hornádu. Už osídlenie tejto oblasti sa začalo neskôr ako na južnom Spiši. Najstaršie známe stopy osídlenia pochádzajú z jaskyne Aksamitka (obec Haligovce), ktoré spresnil a na základe rozlomeného hrotu zo sobieho parohu datoval L. Vértes do mladšieho obdobia staršej doby kamennej (paleolit). O intenzite osídlenia Pienin svedčia aj archeologické výskumy z dedín na poľskej strane, ktoré sú datované do mladého a neskorého paleolitu. Predpokladáme, že aj na slovenskej strane bolo nepretržité osídlenie. Na počiatku doby bronzovej prenikajú skupiny pastierskeho obyvateľstva z Malopoľska a Zakarpatska aj do tejto oblasti. O existencii osídlenia v mladšej dobe bronzovej svedčia aj nálezy zlomkov tenkostennej keramiky, ktoré pochádzajú z katastra obce Červený Kláštor- Pieniny. Osídlenie pokračovalo aj v dobe rímskej. Z obdobia, keď naše územie osídľovali slovanské kmene, ale aj predveľkomoravského, veľkomoravského a povelkomoravského obdobia sa doteraz nezistili doklady osídlenia tejto oblasti. Až v druhej polovici 13.storočia, ale najmä v 14.storočí, o čom svedčia písomné dokumenty, existuje intenzívnejšie osídlenie. Už pred tatárskym vpádom tu jestvovali slovanské osady. Po začlenení Spiša do uhorského štátu sa obranné hranice s Poľskom postupne posúvali na sever, až sa prirodzenou hranicou medzi oboma štátmi stali rieky Dunajec a Biela Voda (Bialka). Prvou konkrétnou zmienkou o Zamagurí je donácia kráľa Belu IV. zemianskej rodine zo Spišského Hrhova z roku 1256, ktorou získali les po oboch stranách rieky Poprad. Ďalšou listinou, vzťahujúcou sa na toto územie, je donácia kráľa Štefana V. z roku 1272, ktorou dostal Polan zo šľachtickej rodiny z Brezovice les od

Kežmarku až po hranice Poľska. V týchto listinách sa nespomínajú žiadne osady na tomto území. Napriek tomu možno predpokladať, že niekde pri Dunajci jestvovala už v prvej polovici 13.storočia Stará Ves (Antiqua Villa) a na mieste dnešného Červeného Kláštora starší benediktínsky kláštor. Predpoklad staršej existencie Spišskej Starej Vsi vyplýva z najstaršieho písomného dokumentu pre severný Spiš, ktorým je listina z roku 1235. V nej sa okrem kostola v Podolínci spomínajú aj iné kostoly v tomto kraji. Aj existencia dvoch šoltýstiev podporuje predpoklad jestvovania staršej a novšej Starej Vsi. Najprv jestvovala Stará Ves , ktorá sa nachádzala v lokalite dnes zvanej Kacvín (kút mačiek), neďaleko benediktínskeho kláštora, ku ktorému viedla prístupová cesta po hrebeni ponad údolie Rieky a do údolia Jordanca, kde ju mohol strážiť hrádok na lokalite „Grod“. Po zániku starej Starej Vsi bola neďaleko nej pri Dunajci postavená Nová Ves – Ujvagas. Písomne je založenie Spišskej Starej Vsi doložené zakladacou listinou z 24.júla 1308, ktorou Kakaš daroval Fridrichovi, synovi Markolfa z Huncoviec , les okolo rieky Pribicz a poveril ho založením „ novej dediny.“ Šoltýsovi aj budúcim obyvateľom dal Kakaš rozsiahle privilégia, z ktorých najdôležitejším bolo právo uskutočňovať týždenné trhy a oslobodenie od platenia mýta. Okrem toho magister Kakaš v roku 1319 daroval kartuziánom svoju obec Lechnicu s pôdou na založenie nového kláštora tohto rádu. Roku 1320 predal svojmu bratovi Jánovi a jeho synovi Michalovi svoje obce Fridman, Nedecu, Kacvín a Frankovú. Neskôr dal Starú Ves do zálohu palatínovi Viliamovi Drugethovi. Ten ju daroval lechnickému kláštoru, a tak sa 22.decembra 1342 stala Stará Ves súčasťou panstva lechnického kláštora. Najvýnosnejším zdrojom príjmov obyvateľstva boli obchod a remeslá. V 14.storočí boli obchodné styky medzi Poľskom a Uhorskom veľmi intenzívne. Nemalá časť tovarov a teda i kupcov využívala obchodnú cestu, ktorá viedla cez mesto do Krakova. Pre kupcov prichádzajúcich z oboch strán bola Spišská Stará Ves vhodnou zastávkou i príležitosťou predat' časť tovarov na týždenných trhoch a pri tom ešte neplatiť mýto. Tieto okolnosti prispeli k rýchlemu rozvoju mesta. I do tohto kraja prichádzajú nemeckí kolonisti pod vedením šoltýsa Fridricha, ale prevažnú väčšinu obyvateľov tvorili Slováci. Postupne kartuziáni skupujú majetok v meste. Najprv odkúpili šoltýstvo, potom získali faru s kostolom. Výsada konania trhov i obchod s Poľskom podporili hospodársky rozvoj v 14.storočí natoľko, že dostáva charakter mesta. Existujú listiny, ktoré dokazujú , že Spišská Stará Ves bola spravovaná mestskou radou a využívala všetky slobody, ktoré mali i iné mestá. Hospodársky rozvoj mesta dosiahol vrchol v roku 1399, keď jej kráľ Žigmund dal práva, aké používali iné spišské mestá, s právom na dovážanie, skladovanie, vyvážanie, predaj a čapovanie vína, piva a iných nápojov. I napriek hospodárskemu rozvoju v 14.storočí mu politická moc zeme pána – lechnického

kartuziánskeho kláštora, ako aj presun obchodných ciest v 15.storočí, nedovolili rozvinúť sa na skutočné slobodné mesto. Na začiatku 15.storočia sa mesto stalo mestom mnohých významných rokovaní, okrem iného ho navštívil v roku 1412 kráľ Žigmund, aby uzavrel mier s poľským kráľom Vladislavom. Ďalšiemu rozvoju mesta nezičili lechnickí kartuziáni a vnútropolitické pomery. V roku 1431 došlo k prvému vpádu husitov z Poľska, ktorí vyplienili Červený Kláštor. Roku 1433 opäť z Poľska vpadli husiti na Spiš. Vyplienili najprv Červený Kláštor a v noci z 23. na 24.apríla vypálili Spišskú Starú Ves. Pre mesto to bol ťažký úder, z ktorého sa jej nepodarilo dostať, pretože i naďalej tu operujú husiti a od roku 1440 Jiskrovo vojsko, ktoré bránilo i v tejto oblasti záujmy kráľovnej vdovy Alžbety. Nádej na lepšie časy nastala roku 1452, keď Jiskra uzavrel mier s gubernátorom Huňadym. V 16.storočí nielenže nebola Spišská Stará Ves už schopná vymaniť sa zo závislosti od Červeného Kláštora ako svojho zemepána, ale naopak dostávala sa stále viac pod jej vplyv. V prospech mestečka sa situácia na krátky čas zmenila v polovici 16.storočia, keď sa v samotnom kláštore pod vplyvom myšlienok reformácie uvoľnila disciplína a jeho vedenie bolo viac zaujaté vnútornými problémami. Položenie Spišskej Starej Vsi sa ešte zhoršilo po roku 1563, keď kartuziánov nahradili svetskí majitelia. Prvým z nich bol od roku 1568 Gašpar Magóczy. Zvlášť krutými zemepánmi boli Juraj Horváth z Plavča a neskôr Štefan Tököly z Kežmarku. Sedemnásťte storočie bolo pre celý Spiš veľmi ťažké nielen pre úpadok obchodu, ale hlavne pre časté povstania a vnútorné nepokoje, nezvyčajne vysoké zvýšenie cien potravín, časté požiare, epidémie cholery. Jediným svetlým momentom tohto storočia bolo pre Spišskú Starú Ves privilegium z 25.júna 1655, ktorým povolil cisár Ferdinand III. výročné jarmoky a týždenné trhy a vyberať dávky či trhové. Ťažké postavenie mestečka sa však nemení. Od ostatných dedín sa odlišovalo len tým, že ho spravovalo magistrát, že bolo sídlom tridsatkového úradu i niekoľkých šľachticov, z ktorých najznámejšia bola rodina Czeroczyovcov. 18.storočie bolo nepochybne najťažším a najtragickejším obdobím v živote Spišskej Starej Vsi i celého Zamaguria. Región postihlo protihabsburské povstanie Františka Rákocziho II., zmena vlastníkov kláštora- novými vlastníkmi sa stali kamalduli a v roku 1710 vypukol hrozný mor, ktorý si vyžiadal obrovské obete na životoch. V rokoch 1712, 1746, 1749, 1760 v meste vypukol požiar, ktorý zničil mesto. 19.storočie neprinieslo nijakú zmenu k lepšiemu pre poddaný ľud. I preto značná časť obyvateľov si zvolila vystať do zahraničia do zámorských i európskych krajín. I v tomto storočí mesto a okolie sužovali prírodné živly v podobe povodne v roku 1813, sucha v rokoch 1845 a 1846 a požiaru roku 1878. V roku 1831 zúrila cholera a vypuklo roľnícke povstanie, ktoré pre väčší počet vojakov v Zamagurí neprepukli. Zato revolučné udalosti rokov 1848-1849 sa tohto regiónu dotkli.

Najprv tu sídlilo cisárske vojsko a neskôr tadiaľ prechádzal aj sa na jeden deň zastavil jeden prúd ruskej armády, ktorá pomohla cisárovi poraziť maďarských povstalcov. Po roku 1850 sa Spišská stolica rozdelila na okresy a jedným z nich bol aj Magurský okres so sídlom v Spišskej Starej Vsi. V 19.storočí dožíval ešte obchod s vínom, ktoré starovešťania vyvážali do Poľska, Ruska a Saska. Po I. svetovej vojne si na toto územie robili nároky Poliaci. Definitívne bolo Zamagurie so Spišskou Starou Vsou začlenené do Československa 14.januára 1919. Poľsko sa svojich nárokov nevzdávalo, a tak nepokoje trvali až do roku 1920, kedy sa obe vlády dohodli na pridelení 13 obcí Poľsku.

Pohľad na Spišskú Starú Ves

7.8. Podolíneec

Mesto sa rozprestiera medzi Spišskou Magurou, Popradskou kotlinou a Levočskými vrchmi. Najstaršie doložené osídlenie oblasti, v ktorej sa mesto Podolíneec nachádza máme z doby kamennej. Dôkazom toho je rydlový odštiepok , drobné nechtíkové škrabadlo a pod. Doklady o pravekom osídlení sú skromné. Osada vznikla na dôležitej diaľkovej ceste vedúcej poriečím Popradu. Zo severu sa prevážal jantár a hlavne soľ z Krakova na juh a odtiaľ zasa víno. Priečna cesta spája Podolíneec s Bardejovom , a preto sa uchádzali oň viacerí mocipáni. Mesto bolo od 13.storočia opevnené. Prvá písomná zmienka o Podolínci je z roku 1235. Je to listina pápeža Gregora IX. Najväčší záujem o mesto mali novosondeckí páni (Nowý Sącz,

Poľsko).Legenda spomína regentku Podolíncea Kunikundu, dcéru uhorského kráľa Belu IV. a manželku novosondeckého vojvodu Boleslava Hanblivého, s ktorým uzavrela celoživotný sľub čistoty. Kunikunda niekedy v rokoch 1272-1279 darovala doživotné richtárstvo (šoltýstvo), Podolínce a okolie Henrichovi (podľa magdeburského práva), mešťanovi z Krakova s tým, aby ho dosídlil. Z toho mu plynuli mnohé výsady. Sotva sa ujal svojho dedičného richtárstva, v januári 1285 vtrhli na severný Spiš tatárske vojská vedené chánom Nogajom. Vyplienili a vypálili aj Podolínce. Koncom roku 1287 sa vrátili ako spojenci kráľa Ladislava IV. Kumánskeho, ale uhorská šľachta sa proti nim postavila a začiatkom roku 1288 ich v bitke pri Podolínci porazila. Počas tatárskeho vpádu zhorela aj šoltýska listina na Podolínce. Kunikunda ju obnovila v roku 1289 a pridala k nej aj les medzi Podolíncom a Hniezdnym. V 14.storočí sa podstatne rozšírili mestské práva, čím sa postupne rušia práva šoltýsov. Mesto sa oslobodilo od dedičných privilégií jednotlivcov. V roku 1343 kráľ Ľudovít I. vyňal mešťanov spod právomocí spišských županov a ľubovnianskych kastelánov. Druhou listinou z roku 1345 im dal výsadu, že ich môže súdiť jedine mestský súd. Dobudovala sa i mestská samospráva. Dôkazom je nová pečať . 15.storočie bolo rušné nielen pre Spiš, ale aj pre Podolínce. V tomto storočí bol vybudovaný hrad, v ktorom sídlilo podolínske panstvo. K nemu patrili mestský majer, Vyšné a Nižné Ružbachy, Lacková a Forbasy. V roku 1403 vzniklo sprisahanie proti kráľovi Žigmundovi. Ku sprisahancom patrili i Podolínce. Povstanie bolo potlačené a Žigmund dáva povstalcom amnestiu. Roku 1404 mesto vyhorelo. O päť rokov neskôr kráľ dáva súhlas na vybudovanie hradu za hradbami mesta. V roku 1412 Podolínce je povýšený na slobodné kráľovské mesto, ale v tom istom roku sa ocitá spolu s ďalšími mestami v poľskom zálohu. Pre Podolínce to boli zlé časy, pretože medzi tým bol postavený hrad Ľubovňa, kde sídlila poľská správa zálohovaného územia, čím sa mesto dostalo na perifériu záujmov oboch štátov. Mesto ostáva poľnohospodárskym mestom a mestské práva využíva stále viac obyvateľov, ktorí sa venujú remeslám. Ide o remeslá súvisiace s poľnohospodárstvom. V čase bojov proti Jiskrovi bol Podolínce dobre opevnený a bolo v ňom v tom čase poľské vojsko. Kapitánom Podolíncea bol Mikuláš Komorovský a ten ho pred Jiskrom ubránil. Podolínce bolo jediné mesto, ktoré odolalo Jiskrovým vojskám. Komorovský si z mesta urobil pevnosť a podnikal z neho lúpežné výpravy na všetky strany.

Hradné múry a bašta v Podolíneček

Kráľ Vladislav nezabudol na svoje verné mesto a v roku 1442 mu udelil právo skladu. Podolíneček si dal zhotoviť novú mestskú pečať (erb s veľkým písmenom P, z ktorého vychádza žiara na všetky strany). V 16.storočí sa v Podolíneček rozvíjali viaceré cechy (hrnčiarov, kováčov, kožušnikov, tkáčov, ale aj veľmi vzácných nožiarov a mečiarov). Je zaujímavé, že hoci bol Podolíneček z veľkej časti nemeckým mestom a že v druhej polovici 16.storočia prakticky celý Spiš prešiel na evanjelickú vieru, reformácia mesto obišla. Mestu bol povolený aj týždenný trh (vo štvrtok). Hrad bol v tej dobe spustošený. 17.storočie je známe mnohými nepokojmi a povstaniami a ani Podolíneček sa im nevyhol, hoci ho chránila príslušnosť k Poľsku. Roku 1646 tu zúrila mor, ktorý zdecimoval obyvateľstvo. V auguste 1662 postihla mesto obrovská povodeň a krátko nato tu bolo zemetrasenie. Mesto sa poriadne nespamätalo a v roku 1664 vypukol opäť mor. Od roku 1624 sa buduje kláštorná knižnica, ktorá slúžila až do 19.storočia aj potrebám gymnázia. Školu založili piaristi v roku 1642. Keď v roku 1684 vyhorelo takmer celé mesto, predstavitel'ov mesta toto nešťastie neodradilo. Mesto nanovo vystavali, ba i rozšírili. V rokoch 1650 – 1659 si postavili zvonicu. I napriek nepriaznivým časom piaristi otvorili roku 1643 školu – kolégium s konviktom. Rozvinulo sa na 6-triedne vyššie gymnázium, na ktorom sa prednášala filozofia. Škola mala vysokú úroveň. Kolégium sa roku 1917 zmenilo na nižšie 4-triedne gymnázium, ale v nasledujúcom roku bolo zrušené. Ako najstaršie stredisko piaristov na našom území, bol Podolíneček aj jedným z centier piaristickej školy divadla. Prvá zachovaná správa o divadelnom predstavení je z roku 1668. Hralo sa po latinsky a v 18.storočí i po poľsky. Kláštor bol strediskom i hudobného života. V 18.storočí mesto získava ďalšie výročné trhy. Podolíneček mal už v 17.storočí svoju lekáreň. Po skončení poľského zálohu Mária Terézia včlenila mesto do Provincie XVI. miest, kde malo podstatne menej výsad ako predtým. V tomto zväzku ostal do roku 1876, kedy bol začlenený do Spišskej župy. Koncom 18.storočia cisár Jozef II. dosídlil mesto nemeckými osadníkmi. Priemyselná revolúcia v 19.storočí Podolíneček prakticky obišla. Spôsobila to odl'ahlosť mesta. Remeselná výroba pomaly upadá. Koncom storočia vznikla v meste píla a menšia mechanická tkáčovňa. Obyvatelia pracovali v poľnohospodárstve a v lesoch,

patriacich až do roku 1945 grófovi Zámojskému. Meštianske dvojpodlažné i prízemné domy na námestí boli postavené v 16-17.storočí. Pôvodne boli renesančné. V 18.-19.storočí boli klasicisticky upravované.

Podolíne- kostol a zvonica